

कोशपरिचय :

शासन व्यवहार कोशात, मुख्यत्वेकरून, प्रशासनाशी संबंधित अशा निरनिराळ्या विषयांमधील इंग्रजी शब्दांचे संकलन करण्यात आले आहे. त्याचबरोबर सरकारी कार्यालयांच्या दैनंदिन वापरातील प्रमुख इंग्रजी वाकप्रयोग, जोडशब्द व शब्दसमुच्चय यांचाही त्यात अंतर्भाव करण्यात आला आहे. "पारिभाषिक शब्दसंग्रह", "सांसदीय शब्दावली" यांसारखे शब्दकोश प्रकाशित करताना केंद्र सरकारने विशेषतः ज्या प्रक्रियेने व धोरणाने त्यांतील शब्द घेतले, त्याच प्रक्रियेचा व धोरणाचा अवलंब करून प्रस्तुत कोशाची रचना करण्यात आली आहे. या कोशाचे उद्दिष्ट मर्यादित असल्यामुळे विशेष शास्त्रीय व तांत्रिक स्वरूपाचे, तसेच प्राणी, फळे, फुले इत्यादीवाचक सामान्य शब्द त्यातून वगळण्यात आले आहेत. कोशाची रचना पुढीलप्रमाणे आहे :—

१ इंग्रजी शब्द २ त्याची इंग्रजीतील शब्दजाती ३ जरूर तेथे विषयनिर्देशक संक्षेप ४ अर्थच्छटा क्रमांक ५ पर्यायाचा अर्थ किंवा अर्थच्छटा विशद करणारे इंग्रजी स्पष्टीकरण ६ शब्दाचा मराठी पर्याय ७ मराठी पर्यायांचे लिंग (क्वचित् जाती) ८ जरूर तेथे पर्यायाचा मराठीत करून दाखवलेला उपयोग ९ इंग्रजी वाकप्रयोगाचा मराठी पर्याय १० शब्दकुळे व ११ जोडसंज्ञा.

इंग्रजी शब्द व शब्दानुक्रम.—कोशात समाविष्ट करण्यात आलेले इंग्रजी शब्द जाड ठळक मुद्राक्षरांत छापले आहेत. इंग्रजी शब्द देताना Chambers's Twentieth Century Dictionary आणि Webster's New International Dictionary यांचा आधार घेतला आहे व साधारणपणे त्या कोशांमध्ये तो शब्द जसा दिला आहे तसाच येथेही ठेवला आहे. Ad hoc, Ab initio, Bonā fide, Ex gratia यांसारखे लॅटिन, फ्रेंच आदि इंग्रजीव्यतिरिक्त इतर भाषांमधील जे शब्द शासनव्यवहारात जसेच्या तसे प्रयुक्त झालेले आहेत, ते मात्र इटॅलिक मुद्राक्षरांत छापले आहेत.

इंग्रजी शब्दांचा अनुक्रम लावताना निरनिराळ्या शब्दकोशांमध्ये निरनिराळ्या पद्धतींचा अवलंब केला असल्याचे आढळून येते. तथापि, या कोशात केंद्र सरकारच्या तत्सम प्रकाशनांतील पद्धती अनुसरण्यात आली आहे. मुख्य शब्द असो वा जोडशब्द असो, वाकप्रयोग असो किंवा शब्दसमुच्चय असो अथवा एखादा शब्द संक्षेप म्हणून असो, तो जणू एकच शब्द आहे असे मानून, त्याच्या वर्णलेखनातील (Spelling) वर्णानुक्रमाप्रमाणे त्याचा क्रम लावलेला आहे. आजकाल हीच पद्धती प्रामुख्याने अवलंबली जात आहे.

Cinematograph, Disc, Enquiry, Tyre, यांसारख्या अनेक शब्दांचे वर्णलेखन Kinematograph, Disk, Inquiry, Tire याप्रमाणे दोन किंवा अधिक प्रकारे केले जाते. अशा प्रसंगी त्या शब्दांच्या रूढ वर्णलेखनाखाली त्यांचे पर्याय दिले आहेत व दुसऱ्या प्रकारच्या वर्णलेखनाचा शब्द त्या त्या वर्णात वर्णानुक्रमाने देऊन "Kinematograph = Cinematograph" "Disk = Disc", "Inquiry = Enquiry", "Tire = Tyre" याप्रमाणे दर्शवला आहे. तसेच, दोन भिन्न इंग्रजी शब्द एकाच अर्थाने रूढ असतील तर त्यांपैकी एका शब्दापुढे त्यांचे पर्याय दिले आहेत आणि दुसरा शब्द वर्णानुक्रमे जेथे येईल तेथे त्या शब्दापुढे = असे चिन्ह देऊन पहिला शब्द दर्शवला आहे.

"Modernise", "Nationalise", "Rationalise" यांसारख्या शब्दांमध्ये "ise" हे अंत्यविकरण लागलेले आहे. अशा तऱ्हेच्या शब्दांना "ise" ऐवजी "ize" हे अंत्यविकरण लावून त्यांचे वर्णलेखन Modernize, Nationalize, Rationalize असेही करण्यात येते. कोशात असे शब्द "ize" या अंत्यविकरणाऐवजी "ise" हे अंत्यविकरण लावून देण्यात आले आहेत.

Assets, Proceeds यांसारखे काही शब्द केवळ अनेकवचनी रूपांतच रूढ आहेत. असे शब्द त्यांच्या वर्णलेखनामधील वर्णानुक्रमाने अनेकवचनी रूपांतच स्वतंत्रपणे दिले आहेत. एखादा शब्द अनेकवचनी रूपात दिला असेल, परंतु त्याचे एकवचनी रूप निराळे होत असेल, तर त्या शब्दापुढे कंसात त्याचे एकवचनी रूप दिले आहे. शब्दाच्या अनेकवचनी रूपात त्याचा पर्याय बदलत असेल, तर तो पर्याय देताना त्याअगोदर in pl. असे कंसात दर्शवले आहे. Helio, Hydro यांसारखे जे शब्द अन्य शब्दांबरोबर प्रयुक्त होतात, त्यांच्यापुढे in comb. (म्हणजे used in combination) असे कंसात दर्शवले आहे.

इंग्रजी शब्दजाती.—प्रत्येक शब्दापुढे त्याची इंग्रजीतील मूळ जाती दर्शवली आहे. जेथे एकच शब्द नाम, क्रियापद व विशेषण अशा अनेक प्रकारे प्रयुक्त होतो, तेथे त्याची इंग्रजी शब्दजाती देताना साधारणपणे प्रथमतः क्रियापद, नंतर नाम, विशेषण व क्रियाविशेषण असा क्रम ठेवला आहे व त्यासाठी v.t., v.i., n., adj., adv. यांसारख्या संक्षेपांची योजना केली आहे. एखादा शब्द सर्वनाम, उभयान्वयी अव्यय, प्रत्यय किंवा विकरण म्हणून असेल, तर ते दर्शवण्याकरतादेखील योग्य ते संक्षेप वापरले आहेत. या संक्षेपांसाठी इटॅलिक मुद्राक्षरे वापरण्यात आली आहेत व प्रत्येक शब्दजातीतील पर्याय स्वतंत्र परिच्छेदात दिले आहेत.

असे असले तरी, Charter, Water, Model, Throng किंवा Trap यांसारखा एखादा शब्द प्रामुख्याने नाम असेल व तो क्रियापदाच्या रूपातही प्रयुक्त होत असेल, तर त्या प्रसंगी उपरोक्त क्रम बदलून प्रथमतः नाम व नंतर क्रियापद याप्रमाणे क्रम दिला आहे.

विषयनिर्देशक संक्षेप.— एखादा शब्द किंवा जोडशब्द एखाद्या विषयातील पारिभाषिक संज्ञा म्हणून असेल, तर त्याचे पर्याय देण्यापूर्वी तो विवक्षित विषय दर्शवणारा संक्षेप तेथे दिला आहे. विषयनिर्देशक संक्षेप इंग्रजीतून दिले असून, त्यासाठीदेखील इटॅलिक मुद्राक्षरांची योजना केली आहे. शब्दांच्या अनेक अर्थच्छटा व्यक्त करणारे पर्याय देताना, एखादा पर्याय विशिष्ट विषयाच्या संदर्भात वापरला जात असल्यास, तो विषय दर्शवणारा संक्षेप अर्थच्छटा क्रमांकांनंतर दिला आहे. एखाद्या पर्यायाला विषयनिर्देशक संक्षेप दिला आहे, या एवढ्याच कारणावरून तो पर्याय त्या विषयाव्यतिरिक्त इतर ठिकाणी त्या अर्थाने प्रयुक्त होत नाही असे समजू नये.

कोशात वापरण्यात आलेल्या सर्व संक्षेपांची सूची दिलेली आहे.

पर्याय, अर्थच्छटा व स्पष्टीकरणे.— कोशात दिलेल्या इंग्रजी शब्दांप्रमाणे त्यांचे पर्याय सुद्धा जाड मुद्राक्षरांते छापले आहेत. मराठी पर्यायांचा अर्थ व त्यांचे लेखन यासाठी महाराष्ट्र शब्दकोशाचा आधार घेतला आहे. पर्याय देताना मराठी शब्द मूलतः ज्या स्वरूपात असेल त्याच स्वरूपात ठेवला आहे. “हक्कविसर्जन” (Waiver) यासारख्या ज्या पर्यायांमध्ये दोन शब्द आले आहेत, त्या पर्यायांमध्ये ते शब्द तोडून न लिहिता सामासिक स्वरूपातच ठेवले आहेत. शब्दाचे समानार्थी पर्याय किंवा समान अर्थच्छटा व्यक्त करणारे अनेक पर्याय स्वल्पविराम देऊन निरनिराळे दर्शवले आहेत. शब्दाच्या विविध अर्थच्छटांना क्रमांक दिले आहेत. अमराठी कर्मचाऱ्यांच्या दृष्टीने मराठीतील पर्यायांचा अर्थ अधिक स्पष्ट व्हावा, या हेतूने आवश्यक त्या ठिकाणी इंग्रजी स्पष्टीकरण दिले आहे. इंग्रजी स्पष्टीकरण देताना शब्दाची व्याख्या करण्याचा उद्देश नाही ; अर्थच्छटा सुस्पष्ट व्हावी एवढ्याच हेतू आहे. मराठी पर्यायांचा वापर बिनचूक करता यावा, या दृष्टीने आवश्यक त्या प्रसंगी कसात “asin :” असे देऊन त्या पर्यायाचा उपयोग करून दाखवला आहे. स्पष्टीकरण देताना व पर्यायांचा उपयोग करून दाखवताना इंग्रजीच्या व मराठीच्या बारीक रोमन मुद्राक्षरांची योजना केली आहे.

इंग्रजीत “Consort” यासारखे असे काही शब्द आहेत की, त्यांचे परस्परविरोधी असे दोन्हीही अर्थ होतात. “Consort” चा अर्थ संदर्भानुसार “पती” किंवा “पत्नी” असा दोन्हीही प्रकारे होतो. अशा बाबतीत अर्थच्छटा क्रमांकांची योजना करून पुढील पद्धतीने पर्याय दिले आहेत :—

Consort n. १ पत्नी (स्त्री.) २ पति (पु.)

मराठी पर्यायांची शब्दजाती.— प्रत्येक शब्दाची इंग्रजीतील मूळ शब्दजाती कायम ठेवली असली, तरी त्या शब्दाचा पर्याय मराठीत ज्या शब्दजातीनुसार वापरला जातो त्याच शब्दजातीच्या रूपात ठेवला आहे. सर्वसाधारणपणे इंग्रजी शब्दाची जी शब्दजाती असेल, तीच शब्दजाती मराठी शब्दाचीही राहिल. इंग्रजीत एखादा शब्द नाम किंवा सर्वनाम किंवा क्रियापद म्हणून असेल, तर त्या शब्दाचे पर्यायदेखील त्याच शब्दजातीप्रमाणे म्हणजे नाम किंवा सर्वनाम किंवा क्रियापद म्हणून राहतील. म्हणून प्रत्येक मराठी पर्यायापुढे त्याच्या शब्दजातीचा निर्देश केला नाही. अशा प्रसंगी त्याची शब्दजाती इंग्रजी शब्दाच्या जातीप्रमाणेच आहे असे समजावे. तथापि, “Contain”, “Comprise” यांसारखे शब्द इंग्रजीत सकर्मक क्रियापदे आहेत, तर मराठीत त्यांचे पर्याय अकर्मक क्रियापदांच्या रूपातही प्रयुक्त होतात. अशा काही अपवादात्मक बाबतीत पर्यायांपुढे मराठीतील त्यांच्या शब्दजातीचा निर्देश केला आहे. सर्वसाधारणपणे मराठीतील शब्दजाती पुढीलप्रमाणे दिल्या आहेत :—

१. लिंगनिर्देश.— नाम म्हणून प्रयुक्त होणाऱ्या प्रत्येक पर्यायापुढे (पु.), (स्त्री.), (न.) किंवा (सा.) असे संक्षेप देऊन लिंगनिर्देश केला आहे. Abandoner = सोडणारा, सोडून देणारा, Eavesdropper = चोरून ऐकणारा, Payer = पैसे देणारा, यांसारख्या नामांच्या पर्यायांपुढे सामान्यतः लिंगनिर्देश पुल्लिगात असला तरी त्यात स्त्रीलिंगाचाही निर्देश आहे असे समजावे. अर्थातच स्त्रीलिंगी रूपात ते पर्याय “सोडणारी”, “सोडून देणारी”, “चोरून ऐकणारी”, “पैसे देणारी” असे होतील. नामार्थी पर्याय स्त्री किंवा पुरुष अशा दोन्हीही व्यक्तींस लागू होत असतील, तर त्या पर्यायांपुढे सामान्यलिंगी (सा.) असा निर्देश केला आहे. याबाबतीत Officer = अधिकारी, President = अध्यक्ष, राष्ट्रपति, Candidate = उमेदवार अशासारखी उदाहरणे देता येतील. Singer, Teacher यांसारखे शब्द स्त्री किंवा पुरुष अशा कोणत्याही व्यक्तीस लागू होतात. परंतु मराठीतील त्यांच्या पर्यायांची स्त्रीलिंगी व पुल्लिंगी रूपे निरनिराळी होतात. अशा बाबतीत त्या शब्दांचे पर्याय म्हणून पुल्लिंगी व स्त्रीलिंगी अशी दोन्हीही रूपे दिली आहेत. जसे, Singer n. गायक (पु.), गायिका (स्त्री.); Teacher n. शिक्षक (पु.), शिक्षिका (स्त्री.)

२. क्रियापदांच्या बाबतीत इंग्रजीत सकर्मकाला v.t. व अकर्मकाला v.i. हे संक्षेप देऊन शब्दजातीचा निर्देश केला आहे. क्रियापद इंग्रजीत सकर्मक किंवा अकर्मक असेल, तर मराठी पर्यायही अनुक्रमे सकर्मक व अकर्मकच आहेत असे समजावे. इंग्रजी क्रियापदाच्या सकर्मक व अकर्मक अशा दोन्ही शब्दजाती असतील, तर इंग्रजीत v.t. & i. असे दर्शवून प्रथमतः सकर्मक पर्याय व नंतर अकर्मक पर्याय दिले आहेत.

३. विशेषणांच्या बाबतीत पर्याय देताना केवळ पुर्लिंगी एकवचनी रूपात असलेला पर्याय दिला आहे. जसे Good = चांगला, Little = थोडा, Noisy = गजबजलेला, Mixed = मिसळलेला. या पुर्लिंगी एकवचनी रूपांतील पर्यायांमध्ये स्त्रीलिंगी व नपुंसकलिंगी पर्यायांचाही अंतर्भाव आहे असे समजावे. काही ठिकाणी विशेषणांचे पर्याय देताना नामार्थी पर्याय देऊन त्यापुढे जोडरेष दिली आहे. जसे Legal १ वैध २ विधि— Legal practitioner यासारख्या जोडशब्दाचा संदर्भाप्रमाणे 'विधिव्यवसायी' याप्रमाणे पर्याय तयार करता येईल, एवढेच त्यावरून दर्शवायचे आहे.

शब्दकुळे.— कोशात अनेक ठिकाणी काही विवक्षित शब्दांच्या पर्यायांखाली किंवा त्यांची एखादी विवक्षित अर्थच्छटा व्यक्त करणाऱ्या पर्यायाखाली cf. असे देऊन बारीक मुद्राक्षरांत एकाखाली एक असे अनेक शब्द समाविष्ट असणारे शब्दकुळ दिलेले आढळून येईल. ज्या शब्दाखाली कुळ दिले आहे, तो त्यातील प्रमुख शब्द होय. सकृद्दर्शनी हे शब्दकुळ म्हणजे समानार्थी शब्दांची एक मालिकाच आहे असे भासते. वस्तुतः ते तसे नसून आशयाच्या दृष्टीने त्यातील सर्व शब्दांमध्ये एक प्रकारचा सूक्ष्म भेद असतो. शब्दकुळातील शब्दांची आधारभूत कल्पना एकच असते. परंतु, त्यातील काही शब्द कधी वेगवेगळ्या संदर्भानुसार तर कधी निरनिराळ्या संकेतानुसार आपापल्या सूक्ष्म अर्थच्छटा व्यक्त करून आपली भिन्नता दर्शवत असतात. शब्दकुळात त्याच्या प्रमुख शब्दात अनुस्यूत असलेली एखादी कल्पना मध्यवर्ती कल्पना म्हणून प्राधान्य पावते आणि तिच्या अर्थक्षेप बाकीचे सर्व शब्द आपापल्या सूक्ष्म अर्थच्छटा वा संदर्भ किंवा संकेत निश्चितपणे दर्शवून, परंतु मध्यवर्ती कल्पनेशी संबंध तुटणार नाही अशा रीतीने कमीअधिक फरकाने प्रयुक्त होत असतात. उदाहरणादाखल पुढे एक कुळ दिले आहे :—

कोशात 'Cancel' या शब्दाखाली विधिविषयक भाषा प्रयोगात वारंवार प्रयुक्त होणाऱ्या आणि अर्थाच्या दृष्टीने त्या शब्दाच्या निकट असणाऱ्या पुढील शब्दांचे एक शब्दकुळ दिले आहे, ते असे :—

Cancel रद्द करणे, Abolish निरास करणे, नाहीसा करणे, Abrogate निराकरण करणे, Annul विलोपन करणे, Declare null and void शून्य ठरवणे, Invalidate विधिअग्राह्य ठरवणे, Nullify शून्य करणे, Overrule अधिशून्य करणे, Quash रद्दबातल करणे, Repeal निरसन करणे, Rescind विखंडित करणे, Revoke परत घेणे, Set aside रद्द करणे, Vacate विलोपन करणे.

या ठिकाणी 'Cancel — रद्द करणे' हा प्रमुख शब्द घेतला असून त्यातील रद्द करण्याची कल्पना मध्यवर्ती कल्पना म्हणून मानली गेली आहे. 'Cancel' या शब्दातून कोणतीही गोष्ट निरर्थक, निष्फळ किंवा अग्राह्य ठरवण्याची आणि ती अस्तित्वहीन करण्याची व्यापक कल्पना

ध्वनित होते आणि ती ' रद्द करणे ' या व्यापक अर्थकक्षा असलेल्या पर्यायाने व्यक्त केली आहे. Abolish या शब्दाचा अर्थदेखील अस्तित्वहीन करणे असाच होतो. तथापि, त्या शब्दाचा वापर केवळ विधिद्वारा किंवा रूढीने निर्माण केलेल्या गोष्टींच रद्द करण्याकरता विशेषकरून केला जातो. भूमि धारणा पद्धती किंवा जमीन महसूल पद्धती यांसारख्या विधिद्वारा निर्मित गोष्टी किंवा हुंडा पद्धती यांसारख्या रूढिनिर्मित गोष्टी अस्तित्वहीन करणे, त्या गोष्टींचा अंमल बंद करणे म्हणजेच त्या गोष्टींचा ' निरास करणे ' किंवा त्या गोष्टी ' नाहीसा करणे ' होय. कोणत्याही गोष्टी निरर्थक किंवा अग्राह्य ठरवून त्यांचा प्रभाव किंवा अंमल बंद करावयाचा असेल, तेव्हा विधिविषयक परिभाषेत Abrogate, Annul व Vacate या शब्दांचा वापर करण्यात येतो. एखाद्या गोष्टींचा प्रभाव किंवा अंमल नाहीसा करणे, म्हणजेच तिचे ' निराकरण करणे ' होय आणि पूर्वी परिणामक्षम असलेल्या गोष्टी परिणामहीन करणे म्हणजेच त्यांचे ' विलोपन करणे ' होय. सर्वोच्च दर्जा असलेल्या प्राधिकाऱ्याकडून, मग तो सार्वभौम प्राधिकारी असो वा श्रेष्ठ अधिकारिता असलेले न्यायालय असो, विधीचे किंवा तत्सम गोष्टींचे निराकरण करण्यात येते, तर अधिकार किंवा तत्सम गोष्टींचे विलोपन करण्यात येते. या ठिकाणी विलोपन करणाऱ्या व्यक्तीच्या दर्जानुसार व विलोपित गोष्टींच्या स्वरूपानुसार Abrogate, Annul किंवा Vacate हे शब्द आपापला संदर्भ घेऊन प्रयुक्त होतात. कोणत्याही गोष्टींची परिणामकारकता नष्ट करण्याच्या संदर्भात Declare null and void, Nullify, Overrule हे शब्द वापरले जातात. एखाद्या गोष्टींची परिणामकारकता नष्ट केली जाते म्हणजेच ती शून्यवत केली जाते. या दृष्टीने Declare null and void करता ' शून्य ठरवणे ' व ' Nullify ' ला " शून्य करणे " असे पर्याय घेतले आहेत. श्रेष्ठ अधिकारिता असलेली व्यक्ती एखादी गोष्ट शून्यवत करू शकते म्हणून Overruling या शब्दास " अधिशून्य करणे " असा पर्याय घेतला आहे. कायद्यातील उपबंधाच्या आशयाप्रमाणे नसलेली गोष्ट विधिअग्राह्य केली जाते म्हणजेच ती परिणामरहित होते. म्हणून Invalidate करता " विधिअग्राह्य ठरवणे " असे पर्याय दिले आहे. Quash हा शब्द केवळ न्यायदानाच्या व्यवहारातच वापरला जातो. वरिष्ठ न्यायालयाकडून कनिष्ठ न्यायालयांचे सदोष आदेश किंवा हुकूमनामे ' रद्दबातल ' केले जातात. तसेच Repeal निरसन करणे, Rescind विखंडित करणे, Revoke परत घेणे, Set aside रद्द करणे या सर्व शब्दप्रयोगांत रद्द करण्याचीच कल्पना आहे. तथापि हे शब्द निरनिराळे संकेत प्रकट करतात. Repeal.—पूर्वी अस्तित्वात असलेला एखादा विधी जेव्हा विधानमंडळ रद्द करते, तेव्हा त्या विधीचे अस्तित्व नाहीसे होऊन त्याचे निरसन होते. याप्रमाणे न्यायदानाची कार्यपद्धती अनुसरताना वारंवार प्रयुक्त होणाऱ्या Rescind, Revoke व Set aside या शब्दप्रयोगांचेही संकेत व अर्थच्छटा व्यक्त करता येतील.

एकोणीस

सामान्य व्यवहारात एखादी कल्पना किंवा विचार मांडताना सोयीनुसार किंवा सवयीनुसार कोणताही शब्द कोडेही वापरला जातो. कारण ती कल्पना किंवा विचार संदर्भावरून स्थूलमानाने व्यक्त झाला तरीही काम भागू शकते. परंतु शासनव्यवहारात, विशेषतः विधिव्यवहारात, अशी परिस्थिती राहूत नाही. तेथे प्रत्येक शब्द निश्चित अर्थानेच वापरावा लागतो. आशयात नेमकेपणा आणावा लागतो, तसेच तो स्पष्ट व आटोपशीर असावा लागतो. न्यायालयाच्या आणि विधानमंडळाच्या व्यवहारात तर या सर्व गोष्टींचे अवधान अधिकच बाळगावे लागते. शासनव्यवहारात मराठीतून दैनंदिन टीपा लिहिताना, विशेषतः, कायद्यांचा मराठीतून मसुदा तयार करताना, हे सकृद्दर्शनी समानार्थी वाटणारे पण आपापल्या सूक्ष्म अर्थच्छटांमुळे भिन्न आशय व्यक्त करणारे शब्द जेव्हा एकत्र प्रयुक्त होतात, तेव्हा शब्दकुळांची उपयुक्तता अत्यंत प्रकर्षाने जाणवते.

‘*cf.*’ या संक्षेपाने दर्शवलेले पर्याय.— काही पर्यायांच्या पुढे *cf.* या संक्षेपाची योजना करून त्यापुढे एखादा विवक्षित शब्द दर्शवला आहे. याचा अर्थ असा की, मूळ शब्दातील अर्थच्छटेच्या कक्षेत येणाऱ्या सर्व शब्दांचे एक शब्दकुळ *cf.* समोर दर्शवलेल्या शब्दाखाली घेतले आहे.

जोडसंज्ञा.— कोशात काही महत्त्वाच्या संज्ञांखाली त्या संज्ञांचे प्रमुख प्रकार म्हणून काही महत्त्वाच्या जोडसंज्ञा दिल्या आहेत. तसेच या संज्ञा त्या त्या वर्णाखालीसुद्धा वर्णानुक्रमे दिल्या आहेत. उदाहरणार्थ :— Capital या संज्ञेच्या Authorised capital, Paid up capital आदि जोडसंज्ञा त्या संज्ञेखाली दिलेल्या असून “A” व “P” या वर्णातदेखील त्या आपापल्या वर्णानुक्रमे सापडतील. जोडसंज्ञा जाड, ठळक मुद्राक्षरांत मुख्य शब्दापासून आत घेतल्या आहेत.

